

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОСТІР СУЧАСНОГО КАПІТАЛУ ЗНАНЬ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

SOCIAL SPACE OF MODERN KNOWLEDGE CAPITAL: UKRAINIAN REALITIES

Герасимова Е. М.,

доктор філософських наук, професор,
кафедра соціальної філософії, філософії освіти та
освітньої політики, Національний педагогічний
університет імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
e-mail: gerelvira@ukr.net

Лукашук М. А.,

здобувач, Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова (Україна, Київ),
e-mail: gerelvira@ukr.net

Gerasimova E. M.,

Doctor of Philosophy, Professor,
Department of Social Philosophy, Philosophy of
Education and Educational Policy, National Pedagogical
University
named after M. P. Drahomanov (Ukraine, Kiev),
e-mail: gerelvira@ukr.net

Lukashuk M. A.,

applicant, National Pedagogical University
named after M. P. Drahomanov (Ukraine, Kiev),
e-mail: gerelvira@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена соціально-філософському аналізу кардинальних змін в системі соціально-економічних структур у процесі креативного перетворення класичних засад суспільного розвитку на принципи функціонування сучасної економіки знань. Кризова ситуація сучасного світового господарства носить у багатьох випадках неочікуваний та невизначений характер, тому потрібні новітні засоби активізації людських ресурсів, які включали б в себе використання позаекономічних стимулів. Ключовими положеннями такої ситуації стає, по-перше, зміщення пріоритету факторів основного капіталу на фактор інформаційних технологій; по-друге, необхідність суспільного вибору інтелектуального капіталу як головного стимулу формування економіки сучасних знань. Для молодшої Української держави такі процеси є важливими з позиції входження її національного господарства в міжнародну систему економіко-господарських відносин в сучасних умовах глобалізації, а також формування складних внутрішніх взаємовідносин постсоціалістичної трансформації українського суспільства.

Ключові слова: людина, інтелектуальний капітал, соціальна практика, соціальна справедливість, сучасні знання, глобалізація.

Abstract. The article is devoted to the socio-philosophical analysis of paradigm changes in the system of socio-economic structures in the process of creative transformation of social development's classical foundations into the principles of functioning of the modern economy of knowledge. The crisis of the modern world economy in many cases is unexpected and uncertain, so new means of activating human resources, which would include the use of out-economic incentives, are

needed. The key provisions of such a situation are, firstly, the shift of the priority of the fixed capital's factors to the factor of information technologies; secondly, the need for a public choice of intellectual capital as the main impetus for the formation of modern knowledge's economy. For the young Ukrainian state, however, the processes are important from the point of view that entering its national economy into the international system of economic relations in the current conditions of globalization, as well as the formation of complex internal relationships of the post-socialist transformation of Ukrainian society.

Keywords: human, intellectual capital, social practice, social justice, modern knowledge, globalization.

Актуальність теми дослідження. Доленосний характер процесів, що відбувалися в останні двадцять років у посткомуністичних країнах, визнається всіма дослідниками, незалежно від їх політичних орієнтацій та відношення до сутнісного характеру змін. Такі суспільства переживають своєрідне соціально-економічне переродження, але питання про те, у якому соціальному просторі протікають зазначені перетворення та як змінюється характер такого важливішого фактору сучасності, як людський капітал – єдиного наукового визначення не має. У сфері сучасних соціально-економічних наук було сформовано декілька моделей функціонування капіталу знань з точки зору практичної діяльності, прикладом може бути «економічна людина», що стала методологічним зразком класичного лібералізму. Переважна частина досліджень присвячується змінам в окремих галузях суспільного життя, таких як реформи в господарсько-виробничих відносинах, модифікація соціальної структури, освоєння нових політичних інститутів тощо. Такі ознаки суспільного буття, які використовуються у даних дослідженнях, не дають узагальненого уявлення про головний напрям трансформаційних процесів, а тому не завжди чітко виявляється їх соціальна сутність. «Існування символічного капіталу, тобто «матеріального» капіталу у своєї невідомо-визнаної формі, хоч і не спростовує аналогію між капіталом й енергією, але нагадує нам про те, що наука про суспільство - це не соціальна фізика; воно нагадує нам про те, що у склад соціальної реальності входять акти пізнання, які є необхідними для невідомо-визнання і визнання, а народжуючи їх соціально сформована суб'єктивність сама належить до об'єктивного світу [1, с. 219]», - вважає П. Бурдьє. Конструктивний світовий досвід показує, що орієнтація на економіку сучасного капіталу знань в системному реформуванні суспільних відносин відповідає більш справедливому вирішенню соціальних проблем, а в сучасних умовах неоекономіки він стає одним з найбільш дієвих і довгострокових факторів якісного соціально-економічного зростання.

Таким чином, актуальною соціально-філософською проблематикою залишаються внутрішні національні потреби у забезпеченні переходу соціально-економічних структур на інноваційний тип

розвитку, що створює базові засади перебудови всього вітчизняного соціального простору України. Така тенденція розширеного відтворення у XXI столітті, основу якого складають новітні технології в усіх сферах життя, будується на ряді факторів, серед яких провідне місце належить людському капіталу.

Постановка проблеми. Метою нашої розвідки є соціально-філософський аналіз кардинальних змін в системі структур соціального простору в процесі креативного перетворення класичних засад суспільного розвитку на принципи функціонування сучасної економіки знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема сутності поняття «людського капіталу» та його роль в системі соціально-філософського знання завжди цікавила дослідників. Першу спробу оцінити людський фактор з точки зору соціальної практики здійснює В. Петті, надалі питання праці та робочої сили вирішуються у творах К. Маркса та Ф. Енгельса. Велика увагу проблемам людського капіталу приділяли такі відомі економісти як Е. Енжел, Дж. Ніколсон, А. Маршалл, а також такі класики соціологічної думки як П. Бурдьє, Н. Луман тощо. Згодом зростання ролі людського фактору виробництва за умов науково-технічної революції сприяло на межі 60-х років XX ст. появи й поширенню загальної теорії людського капіталу. Розробка основ даної теорії належить прихильникам концепції вільної конкуренції та ціноутворення в західній політичній економії: американським економістам Т.-В. Шульцу та Г.-С. Беккеру, дещо пізніше цими проблемами займалися Дж. Кендрік, Ц. Гріліхес, Е. Денісон та інші.

Якщо концепція людського капіталу на Заході з'являється ще у 50-60-х роках XX ст., то в Україні вона знаходить своє місце тільки на початку 90-х років. Систематичний аналіз проблем національного економічного знання присутній у працях В. Арутюнова, С. Злупка, І. Коропецького, П. Леоненка, А. Мазараки, О. Романенко, С. Мочерного тощо. У роботах зазначених авторів підкреслюють такі недоліками теорії людського капіталу як розмите тлумачення сутності капіталу, до якого відноситься не лише все, що оточує людину, а й окремі риси самої людини, ігнорування того факту, що витрати на розвиток освіти, здобуття кваліфікації тощо формують лише здатність до праці, робочу силу відповідної якості, а не сам капітал.

Світоглядний підхід до розуміння відносини між людьми не можна обмежувати тільки економіко-господарською сферою діяльності, також важливіший вплив здійснюється політико-ідеологічною структурою суспільних відносин, кризовим екологічним станом, тобто всіма складовими, які утворюють соціальну сферу буття людини. Відповідно, характер соціально-філософського дослідження формується не тільки за допомогою економіко-господарськими показниками, а на думку Й. Шумпетера до числа

трьох класичних факторів виробництва: землі, праці, капіталу, додається ще четвертий, яким є підприємницькі здібності, тобто винахідливість, готовність до ризику, вміння організовувати та керувати тощо [7], - як бачимо, в сучасній гуманітарній теорії актуальним стає повернення до подальших досліджень теорії людського капіталу, яка довгий час вважалася непридатною для практичного використання.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх десятиліть на теренах Української держави розгортається процес одночасного поєднання практики сучасного входження вітчизняного господарства в глобальну систему суспільних відносин та складного внутрішнього процесу постсоціалістичної трансформації самого українського суспільства. Таки процеси створюють нову структуру взаємодії всередині соціально-економічної системи країни, так і забезпечують за рахунок закритих територій соціалістичних економік з величезною кількістю трудового капіталу, суттєвими природними ресурсами, відкритим споживчим ринком для світового господарства новий віток поступу самої глобалізації. Проте відхід від попереднього політичного та соціально-економічного устрою, формування нових засад суспільного розвитку забезпечується внутрішніми процесами, які мають свою власну логіку перетворень відносно факторів впливу зовнішнього середовища.

Аналізуючи сучасний кризовий стан соціально-економічних змін в Україні, можна стверджувати, що, у першу чергу, вони пов'язані з внутрішніми обставинами та протиріччями накопиченими в самій країні, які почали стримувати розвиток продуктивних сил на інтенсивній основі та обмежувати зростання заможності нації у відношенні до нових соціальних умов існування відповідно до світових критеріїв рівня життя. Головними факторами негативного впливу тут є відсутність ефективного середовища ринкової конкуренції завдяки, у першу чергу, корупційної складової, затратний характер економіки, пріоритет екстенсивних орієнтирів відтворення, пригнічення реальних стимулів та мотивацій до науково-технічних інновацій, імітація та фальсифікація соціально-економічних результатів, неефективна система адміністративно-ідеологічного управління країною, а також військові дії на території країни. У результаті було деформовано структуру продуктивних сил, яка визначає конкурентне становище національного господарства у порівнянні з економічним рівнем розвитку у країнах зовнішнього світу. Відбувається процес співставлення тенденцій розвитку зовнішнього, відносно стабільного господарського світу економічно розвинутих країн з застійними тенденціями всередині країни. Крім того, постійна зміна стратегічного курсу привела до практичної зупинки у реалізації реформ та звела нанівець позитивну мотивацію до копіювання кращих господарських традицій інших країн, які в багатьох випадках не від-

повідали національному історичному досвіду та не змогли працювати в реальних економічних умовах нашої країни.

Отже, поверхова імітація, замість бажання конкурувати з заможними країнами, які продовжували набирати оберти динамічного соціально-економічного розвитку, не дала дотепер ефективних результатів на сучасних етапах перетворень в Україні.

У процесі позитивної соціально-економічної еволюції в розвинутих країнах відбувається бурхливий процес перетворення інформації та знань у все більш впливовий фактор виробництва, створюються об'єктивні підстави для кардинальних змін характеру праці та самого капіталу у класичному його розумінні. Створюється ситуація поступового заміщення «необхідного» робочого часу вільною творчою працею, яка має індивідуальний високо інформаційної складності характер та відкидає монотонну алгоритмічну повторюваність. Така творча праця може бути виражена за допомогою категорії людського капіталу, яка «базується на тезі про те, що в сучасних умовах капіталом є не стільки земля, заводи, інструменти та верстати, скільки знання та кваліфікація людей, причому роль вказаних факторів постійно зростає» [6, с. 129].

Отже, соціальний простір сучасної економіки знань набуває характер мозаїчного структурно складного утворення, всередині якого поступово утворюються умови для формування у майбутньому такого впливового фактору соціально-економічного розвитку як людський капітал. Він уособлює собою знання та навички, які людина набуває завдяки освіті, професійній підготовці або практичному досвіду, що дозволяє пропонувати іншим людям цінні виробничі послуги. Наявність зазначених виробничих якостей сучасної людини може забезпечити тільки внутрішня індивідуальна мотивація, яка формується на засадах вільного розвитку його особистості у відповідних соціально-економічних, політико-ідеологічних і духовних традиціях певного суспільства та зацікавленості в зміні зазначених пріоритетів державними інституціями.

Нове тлумачення інвестицій в людські ресурси у процесі забезпечення соціально-економічного розвитку сформували відповідні міжнародні організації, які в якості інтегральних індикаторів таких показників стали застосовувати індекс розвитку людського потенціалу, індекс інтелектуального потенціалу суспільства, показник величини людського капіталу в розрахунку на душу населення, коефіцієнт життєздатності населення. Більше того, починаючи з 1995 р., в Україні також готуються звіти про показники людського розвитку. Звіти за 1995-1999 рр., що були опубліковані Програмою розвитку ООН (ПРООН), стали основою для обґрунтування людського потенціалу як засобу та мети національного розвитку, а в свою чергу Національна академія наук України

розглянула та прийняла розроблений ПРООН індекс людського розвитку. Сьогодні реалії трансформаційних процесів в Україні вимагають обґрунтування соціально-економічної необхідності здійснення великих як державних, так і приватних капіталовкладень саме в людський фактор. Такий підхід має реалізуватися на практиці, зокрема, індекс людського капіталу на душу населення, який виражає рівень затрат держави, фірм і громадян на освіту, охорону здоров'я та інші галузі соціальної сфери, показує не тільки фактичну рентабельність підприємств, а й структурні зміни в розподілі особистих доходів, вікову динаміку заробітків тощо. Реальність, яку ми спостерігаємо стосовно даної проблематики на теренах сучасної України, де відбувається масовий виїзд за кордон висококваліфікованих фахівців, а фінансування наукових досліджень складає 0,1-0,2% від ВВП є невтішною.

Отже, в умовах катастрофічного недофінансування наукових досліджень відкриття своїх економічних кордонів для зовнішньої господарської інтервенції призвело до того, що виробництво високотехнологічної продукції значно зменшилося та стало складати у ВВП буквально долі відсотка, чим обумовило ситуацію масштабної імміграції висококваліфікованих вчених, яких із задоволенням приймають дотепер в економічно розвинутих країнах.

Системний зовнішній вплив на інституційні трансформації в Україні створюють вияви особливих економічних і політичних інтересів деяких високо розвинутих країн і транснаціональних господарських суб'єктів. Як у національній економічній політиці, так і у дослідженнях суспільствознавців вчасно не була проаналізована наявність такої проблематики зовнішніх інтересів, а тому, включаючи державний рівень контролю, не змогли нейтралізувати в багатьох випадках їх негативний вплив на соціально-економічний поступ країни. Процес сучасних перетворень включає в себе паралельне існування декількох способів виробництва. Промисловий капіталізм, що орієнтується на використання великих об'ємів уречевленого постійного капіталу, стрімко змінюється осучасненим капіталізмом, для якого істотним є використання так званого нематеріального капіталу, синонімами якого стають поняття «людський капітал», «капітал знань» або «інтелектуальний капітал». Такі глибокі зміни перехідного періоду безпосередньо пов'язуються і з новим характером перетворень самої праці. Проста абстрактна праця, що з часів А. Сміта трактувалася як джерело вартості, набуває більш складного характеру, тобто продуктивна праця, що вимірюється в одиницях виробленого продукту за одиницю часу, замінюється так званою нематеріальною працею, котра вже не піддається вимірюванню класичними способами.

Маркс, ще за часів написання своїх праць, вважав, що знання у майбутньому стануть «величезною

виробничою силою» та найважливішим джерелом багатства. «Праця в її безпосередній формі», вимірювана та оцінювана кількісно, повинна перестати бути мірою створеного багатства. Багатство повинно залежати меншою мірою від «робочого часу та кількості витраченої праці», а більшою – від «загального стану науки та прогресу технологій». «Безпосередня праця та її кількість зникають як визначальний принцип виробництва», перетворюючись все більше в «хоча і необхідне, але підпорядковане моментом у порівнянні з загальною науковою працею» [5, с. 730], - тобто процес виробництва вже не можна отожднювати з процесом праці. Аналізуючи такі класичні ідеї політекономії, ми фактично стикаємося з ідеєю «людського капіталу» вже в середині ХІХ ст. Підтвердженням цього може слугувати розмитий характер відповідної термінології К. Маркса. Наприклад, він використовує приблизно в одному сенсі такі поняття, як «загальний стан науки», «загальне соціальне знання», «загальні властивості людського мозку». Такі категорії складають основу освіти людини, яка безпосередньо впливає на продуктивність її праці та стає можливою завдяки збільшенню вільного часу. Зустрічаються думки про те, що вільний час «для повного розвитку індивіда» також може розглядатися як фактор у безпосередньому процесі виробництва, тобто брати участь у процесі виробництва постійного капіталу, яким виступає сама людина.

Сучасні економічні тексти також пропонують неконкретні значення термінів, наприклад, дуже популярна назва «когнітивний капіталізм» або поняття «нематеріальна економіка», а також вислів «знання як найважливіша продуктивна сила» тощо, тобто людина стає носієм свого особистого капіталу та складає суттєву частину загальної форми капіталу виробництва. У даній ситуації складно окремо вирізняти такі поняття, як знання та наука, де знання індивіда стають важливішими по відношенню до робочого часу машини. Мова не йде про науково-технічне знання, формалізований зміст якого не може стати «власністю» окремої людини, а мається на увазі інтелект людини, живе знання, його дослідницький характер. Живі знання створюють набутий досвід та навички, можливості сприймати нову інформацію, творчо переробляти та нестандартно використовувати її в різних формах, воно створює характер інтуїтивної реальності та виробничої практики застосування.

Досягнення окремого співробітника сьогодні все частіше визначаються не його присутністю на підприємстві, а кінцевою результативністю після виконання робіт, мова йде не про знання або професійні навички, а головним визначають поведінку, уявлення людини, його самовіддачу справі. Такі якості неможливо вимірювати формальними кількісними показниками, вони складають основу нематеріальної праці, де головним положенням стає робота над

самим собою, в першу чергу, завдяки можливостям сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. «З визначення суспільства як всеохоплюючої соціальної системи випливає, що відносно будь-якої допуску під'єднання комунікації може існувати лише одна єдина система суспільства. Чисто фактично можуть існувати декількох систем суспільства - у тому ж сенсі, у якому раніше говорили про множинність світів; але якщо це так, то між даними суспільствами не може існувати ніякого комунікативного зв'язку, або, з точки зору окремих суспільств, така комунікація з іншими здавалася би неможливою або залишалася би без наслідків» [4, с. 79-80] - формулює відповідне положення Н. Луман. Інформатизація промислового виробництва перетворює матеріальну виробничу працю в управлінні безперервними потоками інформації. Той, хто виконує зазначені функції, не може бути підпорядкованим певним інструкціям, тому що такі потоки мають непередбачуваний характер, а також вимагають достатньо великого обсягу обробки інформації, процес якої носить індивідуальний творчий характер. Таку працю-діяльність не можна виміряти формально-кількісними методами, а тому і не можливо створити фіксовані інструкції та конкретну систему посадових обов'язків для працівників з вимогами однозначного виконання.

Отже, головним стає не загальний обсяг праці, а якісна комунікація у межах виробничої системи, яка залежить тільки від мотиваційної практики та особливих можливостей людини. Нематеріальна праця не є результатом тільки науково-технічних знань працівника, головним стає можливість спілкування та спільного використання знань та досвіду з іншими учасниками виробничого процесу (як партнерами, так і конкурентами). Така здатність є результатом розвитку загальної культури працівника, її не можна отримати в результаті ретельного навчання. Не гарантує таких результатів гарна або елітна освіта. Як вказує у своїй роботі В. Л. Іноземцев: «в умовах набуття формальних прав на інформаційний продукт, тобто став його власником, не кожний можі скористатися, бо для цього вимагається цілий набір якостей» [2, с. 304]. Головними засадами такого загальнокультурного та високопрофесійного рівня стають інтелектуальні здібності працівника, прийняті форми, способи, прийоми мислення, його інтуїтивне вміння вчасно відчувати характер наступних змін, мобільно діяти у не прогнозованих ситуаціях тощо.

В умовах майбутнього панування нематеріальної форми праці, головними ознаками якої стають комунікація та кооперація між користувачами безперервного потоку інформації, а витрачений час вже не можна вважати критерієм створеної вартості, людина повинна зробити суб'єктом своєї праці саму себе, «в ринкові відношення вступає вже не творчість, а відчужені від неї результати творчої праці. Обмінюючись на інші блага за цінами, що постійно змі-

нюються, вони здатні принести суб'єкту творчості дохід, аналогічний прибутку на вкладений капітал. У цьому сенсі творчий характер праці особистості представляє невід'ємний від неї специфічний капітал, який є нічим іншим, як людським капіталом [3, с. 120]». Сьогодні в реальній економіко-господарській практиці трансформаційних процесів з метою отримання ефективного виробничого результату має використовуватися методика «керівництва за допомогою постановки цілей», тобто працівникам формулюють тільки необхідну кінцеву результативність їх роботи та дається повна свобода вибору можливостей, способів і методів вирішення поставлених завдань.

Таким чином, у сучасному світовому господарстві матеріальна праця починає займати меншу частину виробничого процесу, або переміщується в країни з дешевою робочою силою. Він вже перестає бути основою створення вартості товарів, його замінює творча праця або індивідуальна праця вільної особистості, ефективність якої оцінюється безпосередньо ринковими вимогами та яка не може заздалегідь забезпечити гарантований результат, причому він є невіддільним від особистості отримувати усереднений прибуток в умовах невизначеності та трансформацій суспільного розвитку. На нашу думку, соціально-філософський зміст категорії капіталу знань сьогодні включає в себе ринкову фінансову оцінку втіленої у людині потенційної здатності та надбаних навичок приносити дохід, але при цьому втрачається умовна межа між працею, освітою та відпочинком, тобто особистість стає сама для себе постійно функціонуючим «виробництвом», стає робочою силою для себе, як постійний капітал, що вимагає безперервного відтворення та модернізації. Відбувається процес заміщення відносин найманої праці на договірні відношення з самостійним підприємцем, у житті якого немає окремо особистого й окремого виробничого життя – все життя починає носити характер економічного розрахунку та вартості, воно стає найбільш дорогим капіталом. Людський капітал слід віднести до основного капіталу, оскільки він використовується протягом всього трудового життя людини та дозволяє створювати блага, цінності, ефективно працювати та отримувати великий прибуток. Крім того, проблема економіки капіталу знань починає будуватися на тому припущенні, що люди витрачають на себе отримані доходи не для задоволення нагальних потреб, а враховують можливості майбутнього доходу, який базується на засвоєнні нових знань та інформації.

Висновки. В умовах становлення економіки знань формується основний конфлікт майбутніх соціально-економічних відносин між двома антагоністичними процесами, з одного боку, максимального заміщення фізичної праці та багатьох людських здібностей новітніми інструментальними технологіч-

ними можливостями, а з іншого боку, відбувається складний процес утворення нової реальності на засадах креативної праці. Вона може бути здійсненою виключно за наявності таких умов для формування необмежених творчих можливостей людини та її особистої свободи в державі та суспільстві. Єдиною пропозицією для вирішення такої дилеми сьогодні є забезпечення реального права всіх людей на необмежений вільний доступ до комунікативних форм розповсюдження знань та надбань культури, які нікому не належать, але таке положення не вичерпує вирішення означених проблем по суті та вимагає подальших наукових досліджень гуманітарного виміру.

Отже, соціально-філософський аналіз надає можливість прослідкувати системність кардинальних змін у процесі креативного перетворення класичних засад суспільного розвитку на принципи функціонування сучасної економіки знань. Кризова ситуація сучасного світового господарства носить у багатьох випадках неочікуваний та невизначений характер, тому потрібні новітні засоби активізації людських ресурсів, які включали б в себе використання позаекономічних стимулів. Ключовими положеннями такої ситуації стає, по-перше, зміщення пріоритету факторів основного капіталу на фактор інформаційних технологій; по-друге, необхідність суспільного вибору інтелектуального капіталу як головного стимулу формування економіки сучасних знань. Для молодшої Української держави такі процеси є важливими с позиції входження її національного господарства в міжнародну систему економіко-господарських відносин в сучасних умовах глобалізації, а також формування складних внутрішніх взаємовідносин постсоціалістичної трансформації українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Бурдые П. Практический смысл / П. Бурдые // Пер. с фр.: А. Т. Бикбов, К. Д. Вознесенская, С. Н. Зенкин, Н. А. Шматко; Отв. ред. пер. и Послесл. Н. А. Шматко. — СПб.: Алетей, 2001. — 562 с.
2. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире / В.Л. Иноземцев. — М.: «Academia»; Наука, 1998. — 640 с.
3. Костюк В.Н. Теория эволюции и социоэкономические процессы / В.Н. Костюк. — 2-е изд. — М.: Едиториал УРСС, 2004. — 176 с.
4. Луман Н. Общество как социальная система. Пер. с нем./ А. Антоновский. М: Издательство «Логос». 2004. - 232 с.
5. Маркс К., Энгельс Ф. Твори / Карл Маркс, Фридрих Энгельс; пер. з 2-го рос. вид. — К.: Політвидав України, 1967. — Т. 35. — 504 с.
6. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и созидание благосостояния / Ф. Фукуяма // Новая постиндустриальная волна на Западе. — М.:

Academia, 1999. – С. 123–163.

7. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й.А. Шумпетер; пер. з англ. В. Ружицького та П. Тарашука. – К.: Основи, 1995. – 528 с.

References

1. Bourdieu P. Practical sense / P. Bourdieu // Trans. with fr. : AT Bikbov, KD Voznesenskaya, SN Zenkin, NA Shmatko; Open ed. trans. and After. NA Shmatko. - St. Petersburg: Aletheia, 2001. - 562 p.

2. Foreigners VL Outside economic society. Post-industrial theories and post-economic tendencies in the modern world / V.L. Foreigners. - М. : «Academia»; Science, 1998. - 640 p.

3. Kostyuk VN The theory of evolution and socio-economic processes / VN. Kostyuk. - 2nd ed. - М. : Edited by URSS, 2004. - 176 p.

4. Luman N. Society as a social system. Trans. with him / A. Antonovsky. М: Logos Publishing House. 2004. - 232 p.

5. Marx K., Engels F. Works / Karl Marx, Friedrich Engels; trans. from the 2nd grew up. kind. - К. : Political publication of Ukraine, 1967. - Т. 35. - 504 p.

6. Fukuyama F. Trust. Social virtues and the creation of wealth / F. Fukuyama // A new post-industrial wave in the West. - М. : Academia, 1999. - P. 123–163.

7. Schumpeter YA Capitalism, socialism and democracy / Ya. Schumpeter; trans. from English. V. Ruzhitsky and P. Tarashchuk. - К. : Fundamentals, 1995. - 528 p.